

dr hab. prof. UŁ Katarzyna Sicińska
Uniwersytet Łódzki
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii
Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii
ul. Pomorska 171/173
90-236 Łódź

RECENZJA

**osiągnięć Pana dra Błażeja Osowskiego
ubiegającego się o nadanie stopnia doktora habilitowanego
nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo**

**Wykonana na zlecenie Dziekana Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu**

1. Sylwetka Habilitanta

Dr Błażej Osowski reprezentuje poznański ośrodek akademicki. Ukończył studia na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując w 2008 r. tytuł magistra filologii polskiej (podstawą była praca *Reprezentacja tekstowa przymiotnika gwarowego (na podstawie „Tekstów gwarowych ze środkowej Wielkopolski” Zenona Sobierajskiego)*) oraz w 2011 r. tytuł magistra filologii – specjalność filologia słowiańska i filologia polska (na podstawie pracy *Współczesne próby tworzenia literackiego języka morawskiego. Stan i perspektywy*). Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa otrzymał w roku 2012 również na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM. Podstawą przewodu doktorskiego była rozprawa *Przymiotnik w języku mieszkańców północno-wschodniej i południowo-zachodniej Wielkopolski. Studium leksykalno-słototwórcze*, której promotorem był prof. dr hab. Jerzy Sierociuk. Praca ta ukazała się drukiem w 2018 r. jako *Kategoria przymiotnika w języku mieszkańców wsi północno-wschodniej i południowo-zachodniej Wielkopolski. Studium leksykalno-słototwórcze* (Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań).

Zawodowo Habilitant jest związany z macierzystą uczelnią od początku swojej drogi akademickiej: w 2008 r. (jeszcze jako student) został zatrudniony jako technik w Pracowni Dialektologicznej (dawniej: Zakładzie Dialektologii Polskiej) Instytutu Filologii Polskiej UAM, a następnie w 2009 r. jako starszy technik. Od roku 2014 r. pracuje na stanowisku adiunkta na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM.

Od uzyskania stopnia naukowego doktora w 2012 r. do wydania monografii przedstawionej jako osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym upłynęło 7 lat.

2. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki dr Błażej Osowski wskazał autorską książkę *Wariantywność leksykalno-semantyczna języka wielkopolskich inwentarzy z drugiej połowy XVIII wieku. Studia z dialektologii historycznej*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2019. Tytuł sytuuje monografię w nurcie badań leksykalno-semantycznych (ze względu na przedmiot badań) a zarazem historycznodialektalnych (ze względu na zakres chronologiczny i geograficzny podstawy materiałowej).

Praca składa się ze *Wstępu*, *Części teoretycznej* oraz *Części analitycznej* (obie części podzielone są na szczegółowe rozdziały), *Zakończenia*, *Bibliografii*, *Spisu tabel*, *Spisu wykresów* i *Spisu map*, a jej integralną częścią jest płyta CD zawierająca 44 mapy. Kompozycja pracy jest logiczna, przejrzysta i sfunkcjonalizowana w stosunku do prezentowanych treści.

Z uznaniem należy przyjąć nowatorską koncepcję badawczą dra B. Osowskiego, który zagadnienie wariantywności leksykalno-semantycznej bada i opisuje na podstawie historycznego materiału językowego pochodzącego z wybranego regionu Polski, stosując przy tym konsekwentnie i na szeroką skalę metodę kartografii lingwistycznej. Autor wprowadza tym samym nowy wątek badawczy i niestosowaną dotąd metodologię w obszar dociekań historycznodialektalnych.

W odniesieniu do koncepcji pracy zastanawia jedynie fakt, iż w żadnym miejscu wstępnej i teoretycznej części pracy nie został sformułowany *expressis verbis* cel badawczy monografii. Oczywiście, wszystkie istotne elementy koncepcji zawarte są w tytule monografii, ponadto poszczególne rozdziały części teoretycznej zogniskowane są wokół zagadnień wyznaczających ową koncepcję: rozdział 1 przynosi informację o aspekcie regionalnym badań (Wielkopolska), rozdział 2 – o aspekcie chronologicznym (język polski w drugiej połowie XVIII wieku), rozdział 3 – o wymiarze tekstowym (inwentarze jako teksty realizujące styl urzędowy), rozdział 4 – o przedmiocie badań (wariantywność leksykalna), metodologii (geografia lingwistyczna i kartografia lingwistyczna) oraz przynależności do nurtu badań językoznawczych (dialektologia historyczna), niemniej nieodzownym składnikiem tekstu naukowego jest autonomiczne i eksplicytne wyznaczenie celu badań. Nie spełnia takiej funkcji ogólna deklaracja ujęta w zdaniu: „Nadrzędna hipoteza, która kierowała analizą, zakłada, że wielkopolska polszczyzna regionalna

była wewnętrznie zróżnicowana w wymiarze geograficznym i zróżnicowanie to nie miało charakteru przypadkowego, lecz wpływały na nie takie czynniki jak: wykształcenie uczestników aktu komunikacji (w tym pisarzy) i opanowanie przez nich polszczyzny literackiej, wpływy gwarowe, wpływy obcych języków, obecność elementów archaicznych i innowacyjnych” (s. 9-10). Klarowniej przedstawia się pod tym względem Autoreferat, w którym Autor pisze wprost: „Głównym celem pracy była analiza wyekscerpowanych z materiału wariantów leksykalnych, tj. zróżnicowanych formalnie realizacji tej samej (lub zbliżonej) treści (np. ‘schody’ – *schody, trepa, wschody* itd.). W celach kontrolnych przyjrano się tej samej formie o zróżnicowanych znaczeniach (np. *chlew* – ‘pomieszczenie dla świni’, ‘pomieszczenie dla koni’, ‘pomieszczenie dla krów’ itd.). (...) Analiza konkretnych przypadków wariantywności umożliwiła drugi cel – opis struktury wariantywności w analizowanych materiałach” (s. 2-3).

Korpus materiałowy monografii został dobrany pod względem geograficznym (teksty powstałe na terenie Wielkopolski i tworzone przez autorów pochodzących z tego regionu), chronologicznym (teksty z drugiej połowy XVIII wieku) oraz gatunkowym (inwentarze dóbr szlacheckich, w których rejestrowano szczegółowo stan majątku szlachty). Wybór wielkopolskiego wariantu polszczyzny historycznej jako przedmiotu badań jest w pełni uzasadniony w świetle dawniej i dziś wygłaszanych opinii o niewystarczającym stopniu jego zbadania i opisanie (por. s. 9). Z kolei chronologiczny zakres badań motywowany jest dążeniem do poznania stanu polszczyzny wielkopolskiej w okresie bezpośrednio poprzedzającym rozbiory, które znacząco zmieniły stan świadomości językowej w Wielkopolsce (por. s. 10). Dodatkowym uzasadnieniem może być fakt, iż w drugiej połowie XVIII w. nastąpiło definitywne rozejście się mowy chłopów i języka ogólnopolskiego (por. s. 16). Wprawdzie druga połowa XVIII wieku, z której pochodzą analizowane teksty, nie stanowi, jak zaznacza sam Autor, odrębnej jednostki w dziejach języka polskiego, ani też nie wpisuje się w ramy określonej formacji kulturowo-literackiej, jednak daty wyznaczające ów okres przez niektórych historyków języka postrzegane są jako istotne, przełomowe, wyznaczające okres odradzania się języka polskiego po okresie jego „upadku” (por. s. 35-37). Ranga inwentarzy jako źródła do badań historycznodialektalnych pozostaje bezsporna. Wynika ona z określonych atrybutów tego typu tekstów, takich jak: postać rękopiśmienna i związany z tym brak korektury i unifikacyjnej działalności wydawców i drukarzy (choć należy zaznaczyć, że w monografii badane są nie rękopisy, lecz ich wersje opublikowane w drugiej połowie XX wieku), a ponadto datacja i lokalizacja tekstów, która „pozwala odnieść język dokumentów do odpowiedniej płaszczyzny chronologicznej i geograficznej rozwoju języka polskiego” (s. 45). Inwentarze stwarzają również doskonałe pole obserwacji właśnie pod kątem wariantywności leksykalnej. Dobór podstawy materiałowej zasługuje zatem na pozytywną ocenę.

Obszerny opis inwentarzy jako gatunku stylu urzędowego a także charakterystyka konkretnych zbiorów inwentarzy będących obiektem badań (rozdz. 3. *Material*), przekonuje, że dr B. Osowski jest w pełni świadom wartości tego typu źródeł dla badań językoznawczych, dostrzega wszelkie ich zalety, ale też ograniczenia. Słusznie Autor konstatuje, iż „Włączenie regionalnych tekstów urzędowych do badań nad geograficznymi odmianami polszczyzny związane jest przede wszystkim z założeniem, że ich autorzy pochodzili z lokalnego środowiska” (s. 45); zauważa ponadto złożoność procesu komunikacyjnego dokonującego się w sferze urzędowo-administracyjnej i za Józefem Kościem wprowadza pojęcie transmitora w miejsce pojęcia nadawcy (s. 47); zwraca też uwagę na uwarunkowania stylistyczne konstrukcji tekstów urzędowych oraz zróżnicowane przyczyny nacechowania regionalnego ich języka.

Charakterystyka podstawy materiałowej (może właśnie tak zrezygnować bylibyśmy zatytułować ten rozdział zamiast skrótowo i nieco niejednoznacznie: *Material*) rodzi jednak kilka pytań i wątpliwości. Nie znajdziemy, niestety, w pracy informacji o liczbie przeanalizowanych inwentarzy i ich objętości tekstowej (opisy bibliograficzne na s. 201 orientują w tym zakresie bardzo ogólnie), ani też wzmianki na temat charakteru edycji inwentarzy przyjmowanych jako źródło materiału językowego. Ponadto Autor nie przedstawia ich szczegółowej reprezentacji geograficznej na terenie Wielkopolski (liczba inwentarzy przypadająca na określoną część badanego obszaru, wykaz miejscowości reprezentowanych językowo przez inwentarze, czyli wykaz badanych punktów itp.). W opracowaniu ukierunkowanym na wymiar terytorialny badań, wykorzystującym założenia geografii lingwistycznej i metody kartografii lingwistycznej zastanawia zwłaszcza ten ostatni niedostatek w opisie źródeł. Być może zaważyła na tym koncentracja na metodach kartograficznych (stratyfikacja geograficzna omawianych leksemów wariantywnych przedstawiona jest przede wszystkim na mapach). Liczba punktów została, oczywiście, wskazana – jest ich 615. Autor zasygnalizował przy tym, że „Liczba punktów 615 jest maksymalna, w rzeczywistości żadne z mapowanych zagadnień nie wystąpiły w takiej liczbie” (s. 79) oraz trafnie zauważył, że „założenie równomiernej siatki punktów jest [w badaniach dialektologicznych – K.S.] pewnym, rzadko osiąganym, ideałem” (s. 79). Z powodów technicznych trudno byłoby przedstawić tak dużą liczbę punktów na jednej mapie (byłaby ona prawdopodobnie nieczytelna), ale mimo to o przedstawienie przestrzennego rozlokowania i zagęszczenia punktów należało zadbać – jeśli nie kartograficzne, to opisowe (np. ze wskazaniem na trudność opisu w tym zakresie, o czym mogą świadczyć uwagi na s. 186, informujące o tekstach opisujących więcej niż jedną miejscowość). Tylko z Autoreferatu dowiadujemy się ponadto, że stanowiące źródło materiału językowego inwentarze wielkopolskie nie stanowiły wcześniej podstawy analiz językoznawczych (s. 4).

Analiza językowa została usytuowana w szerszym kontekście historycznym (rozdz. 1. *Sytuacja językowa w Wielkopolsce i w Rzeczypospolitej w XVIII w.*). Autor przedstawił sytuację społeczną, narodowościową, kulturową, edukacyjną i piśmienniczą na ziemiach wielkopolskich w XVIII wieku (na tle sytuacji ogólnopolskiej). Pochodzenie autorów, poziom ich wykształcenia oraz poziom kultury słowa w sposób bezpośredni przekłada się na właściwości językowe powstających tekstów, a więc ma też istotne znaczenie w przypadku badanych inwentarzy. Autor naszkicował również istotną kwestię polityki językowej w okresie Oświecenia oraz problem stosunku ówczesnych użytkowników języka do gwary. To historyczno-kulturowe wprowadzenie buduje ważne tło dla dalszych analiz językoznawczych. Szkoda jednak, że w rozdziale wprowadzającym zabrakło partii poświęconych aspektowi terytorialnemu Wielkopolski, w tym podziałom administracyjnym regionu, zwłaszcza w odniesieniu do zakresu badań. Na s. 51 Autor zaznacza: „Pisząc o Wielkopolsce, odnosić się będę do jej dzisiejszego rozumienia jako regionu historyczno-kulturowego, nie zaś do XVIII-wiecznego, które miało zakres szerszy niż obecnie. Por.: «Wielko-Polska, prowincja korony Polskiej, albo raczy część państwa zawierająca w sobie rozmaite prowincye, iako to Wdztwa: Poznańskie, Kaliskie, Sieradzkie, Łęczyckie, Brzeskie-Kuiawskie, Inowrocławskie, Płockie, Mazowieckie, Rawskie; dawniej Chełmińskie, Malborskie, Pomorskie. Wielko-Polski generał, siedm-grodowy starosta, a te są: Poznański, Kaliski, Gnieźnieński, Kościański, Nakielski, Koniński, Pyzdrowski i Kcyński» (Krasicki 1781: 574). W następnym zdaniu Autor dodaje: „Praca niniejsza obejmuje swym zasięgiem tzw. Wielkopolskę właściwą, więc teren mniej więcej pokrywający się z obszarem wymienionym przez I. Krasickiego jako zarządzanym przez starostę wielkopolskiego. Dodać należy do niego jeszcze ziemię wschowską i pow. wałecki oraz zaznaczyć, że z województwa kaliskiego w r. 1768 wyodrębniono województwo gnieźnieńskie; woj. poznańskie istniało bez zmian” (s. 51). Są to jedyne ustalenia dotyczące zasięgu terytorialnego Wielkopolski, przy czym znaczącą ich część stanowi cytata z autora dawnego. Nie jest jasne w ich świetle, jak Autor pojmuje w sensie historycznym, kulturowym, a przede wszystkim geograficznym region Wielkopolski, w szczególności tzw. Wielkopolskę właściwą. W tekście pracy operuje się ponadto określeniami typu *powiat gnieźnieński, kaliski, koniński* itd. (np. s. 21), *diecezja poznańska* (np. s. 25), *ziemia wschowska* (np. s. 51, 102), ale nie wiadomo, do jakiego okresu i podziału administracyjnego owe określenia się stosują. Objasniając metodę analizy materiału, Autor pisze, iż uwzględnia podział na powiaty (s. 75) – ale znów bez wskazania, na jakie powiaty. Warto byłoby też zamieścić odpowiednią mapę z objaśnieniem przyjętych podziałów wewnętrznych Wielkopolski (w obecnej formie mapy ilustrujące występowanie zjawisk językowych zawierają podziały wewnętrzne o niezidentyfikowanych układach).

Szeroka i wyczerpująca oprawa teoretyczno-metodologiczna monografii dowodzi dobrej orientacji dra B. Osowskiego w tych obszarach językoznawstwa, w których mieszczą się podejmowane w pracy zagadnienia, oraz jego znacznej świadomości metodologicznej. Autor eksplikuje bynajmniej nie jednoznaczne pojęcia polszczyzny regionalnej oraz stylu urzędowego (języka urzędowego, języka prawnego itd.), sprawnie i z należyтым namysłem referuje teorie wariantywności językowej oraz synonimii, przedstawia założenia geografii lingwistycznej oraz kartografii językowej, trafnie wskazuje na zmieniające się zakresy badawcze dialektologii historycznej. Na tle przedstawionych poglądów i tradycji badawczych jasno określa własne stanowisko i założenia przyjęte w monografii.

W zakresie podstawowego dla pracy pojęcia wariantywności dr B. Osowski wyróżnia wariantywność na poziomie makro (skala regionu), mezo (w ramach mniejszych obszarów, np. powiatów) oraz mikro (w obrębie miejscowości) (s. 59). Precyzyjnie wyznacza obiekt analizy stwierdzając, iż „Główną część analizy poświęcono wariantom leksykalnym (uwzględniono formy jednowyrazowe, jak i struktury wielowyrazowe mające charakter ustabilizowanych połączeń), tj. zróżnicowanym formalnie realizacjom tej samej (lub zbliżonej) treści (np. ‘schody’ – *schody, trepa, wschody* itd.), w celach kontrolnych natomiast przyjrzano się tej samej formie o zróżnicowanych znaczeniach (np. *chlew* – ‘pomieszczenie dla świń’, ‘pomieszczenie dla koni’, ‘pomieszczenie dla krów’ itd.)” (s. 59). Wyszczególnia także przyjęte w pracy kryteria wariantywności językowej: poprawności językowej, powszechności użycia, chronologiczne, geograficzne, zasięgu występowania, swojskości oraz regionalności A – regionalności B (s. 60). Przekonujący jest wywód Autora, który w ślad za takimi badaczami, jak A. Heinz, D. Buttler, W. Lubaś, A. Cegięła i A. Kowalska, odnosi pojęcie wariantu do słownictwa i jako warianty traktuje synonimy, rozumiane za A. Heinzem jako skutek zwielokrotnienia formy przy tej samej funkcji, bez wykluczania jednostek, których zasięgi lub zakresy nie pokrywają się całkowicie, a tylko w pewnej części (s. 60-61). Istotnym argumentem na rzecz takiego podejścia jest szerokie wykorzystywanie pojęcia synonimii w dialektologii (s. 61). Autor monografii zdaje sobie przy tym sprawę ze złożoności zjawiska synonimii w gwarach, które można rozpatrywać w dwóch aspektach: synonimii środków gwarowych, tj. różnych odpowiedników nazewniczych tego samego pojęcia lub desygnatu na różnych terenach, oraz synonimii powstałej w wyniku zetknięcia kodu gwarowego z literackim/ogólnym (s. 63). Przywołuje również opinię Jerzego Sierociuka, zdaniem którego zjawisko synonimii w gwarach ma w istocie bardzo ograniczony zakres występowania, „nie można bowiem zakładać, że język użytkownika (*parole*) jest równoznaczny ze stanem zarejestrowanym w słownikach (*langue*)” (s. 63). Wprawdzie Autor nie odnosi się do przytoczonych poglądów na temat synonimii, ale wyróżnienie przez niego trzech poziomów

wariantywności (makro, mezo i mikro) oznacza, że traktuje on zjawisko synonimii bardzo szeroko.

Interesującym i ważnym *novum* w koncepcji badawczej dr B. Osowskiego jest już sam przedmiot badań, czyli wariantywność leksykalno-semantyczna osiemnastowiecznej polszczyzny regionalnej (wielkopolskiej), ale nowatorstwo pracy ma charakter przede wszystkim metodologiczny i polega na zastosowaniu do materiału historycznego, osiemnastowiecznego, metod geografii lingwistycznej i kartografii lingwistycznej, które nie były dotąd wykorzystywane w dialektologii historycznej, przede wszystkim ze względu na brak dostatecznie dużego zbioru lokalizowanych terytorialnie danych (danych takich dostarczają natomiast inwentarze, będące podstawową materiałową recenzowanej monografii). Wychodząc z bardzo słusznego założenia, że „tylko analiza synchroniczna wybranego odcinka czasu pozwoli pokazać rzeczywistą wariantywność w badanych tekstach” (s. 73) i odrzucając – jako zbyt szeroką – metodę analizy wg pól leksykalno-semantycznych, Autor przyjmuje „onomazjologiczny punkt widzenia, tj. od pojęcia do nazw, zwrotów i wyrażen tym pojęciom odpowiadającym na płaszczyźnie językowej”, w związku z czym przedmiotem zainteresowania czyni „różne realizacje formalne tego samego znaczenia, różne nazwy określające ten sam desygnat (lub grupę desygnatów pełniących tę samą funkcję)”, zaś w celach porównawczych analizie poddaje także „kilka form wyrazowych, badając ich zróżnicowanie semantyczne” (s. 73). Za warianty leksykalne znaczenia uznaje Autor wykładniki różnopościowe, zarówno wyrazy, jak i połączenia wyrazowe. Istotne, że odnotowane układy geograficzne wariantów z XVIII w. porównywane są ze stanem XX-wiecznym, dzięki czemu uzyskuje się obraz dynamiczny (por. s. 75). Liczne i różnorodne kryteria doboru zagadnień semantycznych i realizujących je jednostek leksykalnych stanowią gwarancję reprezentatywności analizowanego materiału (ogółem analizie poddano ponad 50 inwariantów, co przekłada się na 206 wariantów; dla wyodrębnionych inwariantów stworzono 44 mapy, ponadto 7 wariantów omówiono bez map).

Jeśli chodzi o ustalenia teoretyczne przyjęte w recenzowanej monografii, nieco dyskusyjne wydaje się definiowanie przez Autora polszczyzny regionalnej. Czytamy bowiem, że „W niniejszej monografii przyjęto szerokie rozumienie historycznej polszczyzny regionalnej, tj. obejmujące elementy literackie (ogólne, regionalne), potoczne i gwarowe” (s. 46). Nasuwa się pytanie, czy rzeczywiście należy wprowadzać rozszerzone w stosunku do powszechnie przyjętego znaczenie terminu, czy też raczej należałoby uznać, iż polszczyzna regionalna doby średniopolskiej realizowana w inwentarzach była nieco innym jakościowo zjawiskiem niż współczesna polszczyzna regionalna. Za tą drugą opcją przemawia kilka argumentów: po pierwsze, w odniesieniu do tekstów dawnych można mówić o dwóch poziomach normy: wysokim

i niskim, o czym wielokrotnie pisał Marek Cybulski, a inwentarze jako teksty rękopiśmienne, w dodatku oparte w dużym stopniu na wypowiedziach mówionych, podlegały owej niższej, mniej restrykcyjnej normie, po drugie ówczesni użytkownicy języka nie rozróżniali dostatecznie gwaryzmów (dialektyzmów) i regionalizmów, co sprzyjały przenikaniu jednych i drugich do tekstów pisanych z założenia polszczyzną literacką, i po trzecie, część regionalizmów do dziś funkcjonujących w polszczyźnie wywodzi się właśnie z podłoża gwarowego. Być może zaś najwłaściwsze byłoby jeszcze inne stanowisko, zgodnie z którym inwentarze reprezentują polszczyznę ogólną z elementami gwary, zaś pod względem stylistycznym miesza się w nich styl urzędowy z elementami potoczności.

Część analityczna monografii obejmuje opis wybranych wariantów leksykalno-semantycznych (związanych z realiami wiejskimi oraz niezwiązanych z realiami wiejskimi), a dodatkowo opis kilku wariantów semantycznych. Na strukturę omówienia poszczególnych zagadnień leksykalno-semantycznych składa się kilka stałych elementów, mianowicie: wprowadzenie historyczno-kulturowe do analizowanego zagadnienia, analiza etymologiczna jednostek leksykalnych, informacja o poświadczeniach słownikowych oraz atlasowych wariantów leksykalnych realizujących dane znaczenie, analiza danych inwentarzowych pod kątem geograficznych zasięgów występowania z wykorzystaniem opracowania kartograficznego oraz statystycznego (por. s. 77). Na uznanie zasługuje przejrzystość i konsekwencja w stosowaniu przyjętego modelu opisu, a także rzetelność i wnikliwość analiz prowadzących do interesujących wniosków m.in. dotyczących przyczyn rozprzestrzeniania się danych nazw dawniej i dziś. Integralną częścią opisów są przedstawienia kartograficzne, które ilustrują szczegółowe rozmieszczenie geograficzne poszczególnych wariantów leksykalnych, a także tabele zawierające dane statystyczne, które umożliwiają formułowanie ogólnych wniosków frekwencyjnych. Mapy, mające charakter punktowy, wykorzystujące symbolikę kolorów i kształtów, pomimo gęstej siatki punktów są czytelne. Bardzo trafnym rozwiązaniem jest zamieszczenie ich na nośniku elektronicznym, co umożliwia różne perspektywy ich oglądu. Mapy to bardzo istotna i cenna wartość pracy. (Jedna z map przedstawia dodatkowo sieć powiązań handlowych na terenie Wielkopolski, mogących wpływać na rozprzestrzenianie się sposobów nazywania desygnatów). Interesującym i pogłębiającym dopełnieniem opisu wariantów leksykalnych jest opis wariantów semantycznych.

Rozbudowany rozdział 6 części analitycznej wypełnia przede wszystkim opis wariantowości w skali makro i mezo. W rozdziale 7. *Struktura wariantowości językowej* znajdziemy opis wariantowości w skali mikro wraz z odniesieniami do wyższych poziomów wariantowości. Zawierają się tu interesujące spostrzeżenia na temat skali wariantowości

badanych tekstów, relacji między wariantami systemowymi (wszystkimi potencjalnymi wariantami dla danego zagadnienia) a tekstowymi (wariantami, które wystąpiły realnie w danej miejscowości), rozróżnienia wariantowości wewnątrztekstowej (gdy wszystkie warianty pojawiają się w jednym dokumencie) i międzytekstowej (gdy jedne warianty pojawiają się w jednym tekście, a inne warianty w innych tekstach), relacji między idiolektem a systemem językowym miejscowości, proporcji między wariantami ogólnymi i wywodzącymi się z innych niż ogólna odmian językowych (zagadnienia leksykalne związane z realiami wiejskimi mają mniejszy odsetek wariantów ogólnych niż zagadnienia leksykalne niezwiązane z realiami wiejskimi, choć i tak w obu grupach dominuje leksyka ogólna), udziału wariantów będących zapożyczeniami w badanym materiale (najczęściej są to germanizmy, rzadziej latynizmy, italianizmy i galicyzmy). Mnogość dostrzeżonych przez Autora uwarunkowań zjawiska wariantowości oraz zależności między wariantowością na różnych poziomach świadczy o bardzo dobrym rozpoznaniu zarówno samego materiału językowego, jak też postawionego problemu badawczego.

Szczegółowy ogląd zjawisk językowych dokonany przez dra B. Osowskiego oraz wywód ogólny prowadzi do wniosków, iż 1) „wariantowość jest zjawiskiem wieloaspektowym, a badając je pod kątem zróżnicowania geograficznego, należy uwzględnić różne jej poziomy: makro (skala całego badanego terenu, np. regionu), mikro (najszczegółowszy poziom oglądu, np. dana miejscowość) i mezo (poziom pośredni, np. subregionów, jednostek administracyjnych niższego szczebla)” (s. 197), 2) „to, co jest wariantem systemowym (w największej skali, całego badanego materiału), nie musi być wariantem na niższym poziomie – lokalnym, tekstowym czy idiolektałnym” (s. 197), 3) „w występowaniu wariantów w tekście przejawia się wpływ idiolektu pisarza”, ale i wpływ innych czynników, jak wielowarstwowość inwentarzy, czynniki geograficzne, chronologiczne i genetyczne oraz zróżnicowanie materialne opisywanych przedmiotów (s. 197).

Z przeprowadzonych analiz płyną również wnioski o charakterze metodologicznym (co dodatkowo podnosi wartość monografii), mianowicie takie, iż w badaniach wariantowości leksykalnej nie należy się nastawiać na poszukiwanie cech dyferencyjnych oraz że zastosowanie metody kartografii lingwistycznej do analizy danych historycznych ujawnia zarówno zalety, jak i wady. Do zalet należy zaliczyć weryfikację danych słownikowych oraz danych z opracowań (choć rezultat weryfikacji wcześniejszych danych uzyskujemy dzięki zastosowaniu także i innych narzędzi analitycznych), przedstawienie zróżnicowania wewnętrznego (geograficznego) polszczyzny regionalnej (bardzo cenne), wskazanie na związki językowe badanego regionu z innymi regionami, uzupełnienie danych współczesnych, powiązanie danych językowych

i pozajęzykowych. Wady natomiast owej procedury badawczej to: niemożność zaplanowania równomiernej siatki punktów, ograniczony wybór mapowanych zagadnień, konieczność łączenia wariantów w typy.

Sformułowane w *Zakończeniu* wnioski są w pełni uzasadnione w świetle przedstawionych wcześniej analiz, trafne i wartościowe poznawczo. Wprawdzie zakończenie zyskałoby zapewne, gdyby Autor pokusił się także o kilka refleksji natury bardziej ogólnej, o próbę przełożenia opisanego zjawiska wariantywności na ogólny stan polszczyzny wielkopolskiej w XVIII w., a przede wszystkim o odniesienie się do wskazanej na początku hipotezy nadrzędnej, którą przedstawione badania miały zapewne zweryfikować (niejednokrotnie czyni tego typu uwagi ogólne w swoich artykułach, zdradzając szersze spojrzenie na badany problem niż to wyznaczone ściśle przez sam badany materiał), niemniej i w obecnej postaci zakończenie stanowi zwieńczenie zasadniczych wątków analizy.

Podsumowując ocenę monografii *Wariantywność leksykalno-semantyczna języka wielkopolskich inwentarzy z drugiej połowy XVIII wieku. Studia z dialektologii historycznej*, wskazanej przez dra B. Osowskiego jako osiągnięcie habilitacyjne, należy stwierdzić, że w pracy tej ujawniają się następujące cechy warsztatu badawczego Autora: dobra orientacja w subdyscyplinach językoznawczych, w których mieszczą się omawiane w pracy zagadnienia, wysoka świadomość metodologiczna, umiejętność doboru właściwych procedur i narzędzi analitycznych oraz konsekwencja i poprawność ich stosowania, umiejętność prowadzenia spójnego wywodu oraz formułowania wniosków o charakterze syntetyzującym. Przedstawione wcześniej uwagi polemiczne lub krytyczne nie mają wpływu na zasadniczą, pozytywną, ocenę pracy (wynikają one w dużym stopniu z wyostrzonego – wskutek recenzenckiego obowiązku – krytycznego spojrzenia na przedmiot oceny). Recenzowana monografia ma istotną wartość poznawczą, ze względu zaś na sposób potraktowania tematu oraz zastosowaną metodologię wydatnie poszerza płaszczyznę badań historycznodialektalnych (istotnym *novum* koncepcji badawczej Autora jest zastosowanie metod kartografii lingwistycznej do analizy historycznego materiału językowego). Bez wątplenia recenzowana monografia stanowi znaczny wkład autora w rozwój językoznawstwa jako dyscypliny naukowej.

3. Ocena pozostałego dorobku naukowego

W okresie 7 lat od uzyskania stopnia doktora do momentu złożenia wniosku habilitacyjnego Habilitant wypracował znaczący ilościowo dorobek naukowy. Obejmuje on, poza wskazaną jako osiągnięcie naukowe monografią, 35 artykułów (w tym 1 we współautorstwie) opublikowanych w czasopiśmie ogólnopolskich i monografiach wieloautorskich oraz redakcję 2

słowników *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego* oraz *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego* (Poznań 2018).

Publikacje w podoktoratowym dorobku naukowym Habilitanta układają się w kilka domen tematycznych: 1) prace slawistyczne dotyczące przede wszystkim morawskiego języka literackiego, ale też polszczyzny miejskiej Poznania i Brna w aspekcie porównawczym, 2) opisy gwar wielkopolskich XIX i XX wieku dokonywane na podstawie dokumentów urzędowych oraz tzw. kartoteki Adama Tomaszewskiego, 3) prace dotyczące zagadnień leksykalnych (analiza leksyki reprezentującej wybrane grupy semantyczne, wyekscerpowanej z osiemnastowiecznych inwentarzy wielkopolskich, opis zmian leksykalnych w zakresie przymiotników we współczesnych gwarach wielkopolskich, redakcja dwóch słowników języka mieszkańców powiatu kolskiego), 4) studia z zakresu słowotwórstwa poświęcone formacjom rzeczownikowym i przymiotnikowym, 5) ślady kultury oralnej w tekstach osiemnastowiecznych inwentarzy szlacheckich, 6) rozważania teoretyczne na temat możliwości wykorzystania tekstów urzędowych w badaniach z zakresu dialektologii historycznej, pojęć *gwara* i *dialekt*, metod prowadzenia dialektologicznych badań terenowych oraz zasad tworzenia zbioru tekstów gwarowych.

Jest to dorobek zróżnicowany tematycznie, materiałowo i chronologicznie, sytuujący się zasadniczo w obrębie dialektologii polskiej (historycznej i współczesnej), ale też wkraczający w obszar slawistyki. Obejmuje on przy tym zarówno prace empiryczne, jak i rozważania o charakterze teoretyczno-metodologicznym. Teksty naukowe dra B. Osowskiego cechuje umiejętne osadzanie wywodu w kontekście historycznym i kulturowym, sprawność analityczno-interpretacyjna oraz dobra znajomość literatury przedmiotu. W dorobku Habilitanta zaznacza się też wyraźny program badawczy, którego centralny punkt stanowi polszczyzna wielkopolska. W badaniach gwar i polszczyzny regionalnej na terenie Wielkopolski często stosowane jest ujęcie diachroniczne, polegające na zestawianiu stanu dawnego ze stanem współczesnym (por. np. artykuły *Leksyka wielkopolska w perspektywie historycznej. 'Podwórze' i 'gospoda' oraz ich warianty leksykalne*, 2014; *Przymiotniki w języku mieszkańców dwóch miejscowości w Wielkopolsce. Aspekt diachroniczny*, 2014), co umożliwia określenie dynamiki zmian językowych na terenie Wielkopolski. Warto zaznaczyć, że cenne i przydatne (nie tylko naukowo, ale i społecznie) są słowniki języka mieszkańców powiatu kolskiego, powstałe pod redakcją dra B. Osowskiego. Ich powstanie wiązało się z zaangażowaniem młodzieży w proces poznawania miejscowych tradycji. Materiały nagrane przez uczniów (pozyskane metodą kwestionariuszową), przetranskrybowane i opracowane przez pracowników Pracowni Dialektologicznej UAM stanowią cenne świadectwo dawnej i współczesnej gwary i kultury wsi wielkopolskich. W odniesieniu do słowników nasuwa się jednak pewne zastrzeżenie metodologiczne: nie wydaje

się, by rozdzielenie materiału leksykalnego na dwie części tematyczne *Gospodyni* i *Gospodarz* stanowiło trafne rozwiązanie. Światy gospodyni i gospodarza w rzeczywistości bardzo silnie się przenikają, w związku z czym reprezentująca je leksyka nie stanowi zbiorów rozłącznych. Istnieją ponadto całe zbiory leksemów, których nie da się przyporządkować do żadnej z tych nadrzędnych kategorii. O tym, że przyjęty arbitralnie podział tematyczny nie służy klarownemu porządkowaniu słownictwa, świadczy wiele sytuacji (trudno znaleźć uzasadnienie dla tego, iż hasła takie jak *bania, but, inny, kulturalny, szkoła* znajdują się w tomie *Gospodyni*, zaś hasła typu *butelka, iskra, kujawski, szczotka, szyja* i inne w tomie *Gospodarz*).

Zadowolająco przedstawia się upowszechnienie wyników badań Habilitanta. 12 Jego artykułów ukazało się drukiem w prestiżowych periodykach naukowych: 3 artykuły w czasopismach znajdujących się w bazie Web of Science (WoS) lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH) („*Slavia Occidentalis*” oraz „*Poradnik Językowy*”), 9 artykułów w innych uznanych czasopismach międzynarodowych i ogólnopolskich („*LingVaria*”, „*Prace Filologiczne*”, „*Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*”, „*Białostockie Archiwum Językowe*”, „*Gwary Dziś*”, „*Bohemistyka*”). Pozostałe 23 artykuły zostały opublikowane w pracach zbiorowych wydanych w Polsce (w Poznaniu, Krakowie, Warszawie, Katowicach, Lublinie, Toruniu, Łomży – 17 tekstów) oraz za granicą (na Ukrainie, w Czechach, Rosji, Niemczech – 6 tekstów). Słowniki języka mieszkańców powiatu kolskiego (*Gospodyni* i *Gospodarz*) ukazały się w serii *Wielkopolskie słowniki regionalne* w Wydawnictwie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Jest to zatem szerokie forum publikacyjne.

Dorobek naukowo-publicacyjny Habilitanta poza monografią będącą głównym osiągnięciem naukowym obejmuje przede wszystkim wspomniane wyżej artykuły autorskie oraz redakcję dwóch słowników regionalnych. Warto też jednak wspomnieć o sprawozdaniu z konferencji *Gwara i tekst* (we współautorstwie) oraz o adnotowanych opisach bibliograficznych przygotowywanych przez Habilitanta na potrzeby bibliograficznej bazy danych światowego językoznawstwa slawistycznego iSybisław. Dorobek ten reprezentuje zatem różne formy wypowiedzi naukowej

Przedstawiony do oceny dorobek publikacyjny niewchodzący w skład osiągnięcia naukowego Habilitanta należy uznać za wystarczający w postępowaniu habilitacyjnym – zarówno w sensie ilościowym, jak też jakościowym.

4. Ocena aktywności naukowej, dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej

W okresie podoktorskim dr B. Osowski aktywnie uczestniczył w życiu naukowym, biorąc udział w międzynarodowych, krajowych i regionalnych konferencjach naukowych. Łącznie

w latach 2012-2018 Habilitant wygłosił referaty na 40 konferencjach, co daje imponującą liczbę ponad 6 referatów (i zarazem konferencji) w każdym roku. Wyniki badań naukowych prezentował w różnych ośrodkach akademickich w Polsce: w Krakowie, Warszawie, Poznaniu, Łodzi, Katowicach, Toruniu, (także w regionalnych ośrodkach będących miejscem odbywania się konferencji naukowych: w Ostrowie Wielkopolskim, Sokółce, Łomży, Włodawie, Woli Uhruskiej, Augustowie), a ponadto w zagranicznych ośrodkach naukowych: w Sankt Petersburgu, Kijowie, Lwowie i Belgradzie.

Dr B. Osowski sam również współorganizował konferencje naukowe: jedną międzynarodową oraz pięć krajowych (cztery razy jako sekretarz, raz jako członek komitetu organizacyjnego).

Na uwagę zasługuje szeroka działalność redakcyjna Habilitanta. Dr Błażej Osowski jest członkiem kolegium redakcyjnego czasopisma „Kwartalnik Językoznawczy” (od 2012 r.), sekretarzem redakcji czasopisma „Gwary Dziś. Rocznik poświęcony dialektologii słowiańskiej” (od 2015 r.) oraz redaktorem językowym czasopisma „Porównania. Czasopismo poświęcone zagadnieniom komparatystyki literackiej oraz studiom interdyscyplinarnym” (od 2017 r.). Ponadto Habilitant jest współredaktorem kilku serii i prac zbiorowych: *Gwary dziś. 6. Aktualne problemy dialektologii słowiańskiej. Prace Komisji Dialektologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów* (Poznań 2012), *Język w regionie, region w języku* (Poznań 2016) oraz *Język w regionie, region w języku 2* (Poznań 2017).

Dr B. Osowski uczestniczy również w projektach badawczych: w latach 2017-2018 nadzorował jako wykonawca moduł *Język w regionie* w ramach *Cool-Tour. Młodzi badacze regionu 2.0* (konkurs *Ścieżki Kopernika* MNiSW), od r. 2018 kieruje projektem *Regionalne słowniki tematyczne języka mieszkańców Wielkopolski – powiaty gnieźnieński i koniński* (w ramach modułu *Dziedzictwo narodowe* NPRH).

Uczestnictwo dra B. Osowskiego w życiu naukowym przejawia się również w członkostwie w międzynarodowych i krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych. Są to: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Komisja Bibliografii Lingwistycznej oraz Komisja Dialektologiczna przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów.

Z przedłożonej dokumentacji wynika, że Habilitant legitymuje się również należytych osiągnięciami na polu dydaktyki akademickiej. W latach 2012-2019 prowadził zajęcia na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM na różnych typach studiów (licencjackich i magisterskich). Były to zajęcia obowiązkowe z takich m.in. przedmiotów, jak gramatyka opisowa języka polskiego z leksykologią, polszczyzna na pograniczu kultur, warsztat polonisty – pisanie, współczesna dialektologia i etnolingwistyka, lektorat języka czeskiego, oraz zajęcia

fakultatywne z takich przedmiotów, jak np. dialekt wielkopolski – dawniej i dziś, językowo-kulturowe aspekty pogranicza. Lista prowadzonych przedmiotów obejmuje 13 pozycji. Ważną częścią osiągnięć dydaktycznych dr B. Osowskiego jest przeprowadzenie 5 godzin zajęć ze studentami Uniwersytetu w Zagrzebiu podczas pobytu w ramach programu Erasmus Plus. Dr Osowski wypromował także 14 licencjatów, był recenzentem 1 pracy magisterskiej, a od 2017 r. pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgra B. Cemborowskiego (rozprawa pt. *Prestiz i funkcjonowanie gwar wielkopolskich w przestrzeni medialnej*). W poczet dokonań dydaktycznych Habilitanta wpisuje się także opieka nad Studenckim Dialektologicznym Kołem Naukowym, działającym przy Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz opieka nad I rokiem studiów licencjackich na kierunku filologia polska.

Habilitant jest też osobą zaangażowaną w prace organizacyjne na rzecz rodzimej uczelni – jako członek działającego w Instytucie Filologii Polskiej UAM Zespołu ds. współpracy ze szkołami i ośrodkami kultury oraz członek administracyjny Rady Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM. W 2017 r. otrzymał nagrodę zespołową III stopnia Rektora UAM za osiągnięcia w pracy organizacyjnej.

Znacząco przedstawia się działalność dr B. Osowskiego na rzecz popularyzacji nauki. Od roku 2013 współuczestniczy on w przygotowywaniu programu ścieżki polonistycznej dla grup patronackich Instytutu Filologii Polskiej i Instytutu Historii UAM. Od 2014 r. prowadzi zajęcia na temat współczesnej polszczyzny i jej zróżnicowania terytorialnego dla uczniów liceów z Poznania i okolic (w ramach klas patronackich IFP). Habilitant prowadził także wykłady popularyzatorskie w wielkopolskich bibliotekach publicznych, towarzystwach naukowych, szkołach i urzędach oraz warsztaty gwaroznawcze dla uczniów biorących udział w projekcie „Dialog pokoleń” (realizowanym przez TKJ i IJP UW). Ponadto działalność popularyzatorska dr B. Osowskiego obejmuje prowadzenie fanpage’a *Dialektologia UAM* na portalu społecznościowym *Facebook*, współorganizację (wraz z dr P. Górecką-Michalską i członkami SDKN) Dnia Dialektologa, udział czynny w Poznańskim Festiwalu Nauki i Sztuki i inne pomniejsze formy.

Nie ulega wątpliwości, że w zakresie aktywności naukowej, dydaktycznej, organizatorskiej, popularyzatorskiej oraz współpracy międzynarodowej dr B. Osowski spełnia wymagania ustawowe do nadania stopnia doktora habilitowanego.

5. Konkluzja

Monografia *Wariantywność leksykalno-semantyczna języka wielkopolskich inwentarzy z drugiej połowy XVIII wieku. Studia z dialektologii historycznej*, wskazana jako osiągnięcie naukowe wymagane w postępowaniu habilitacyjnym, wraz z pozostałymi publikacjami

stanowi świadectwo rozwoju naukowego dra B. Osowskiego w okresie podoktorskim. Opracowanie monograficzne *Wariantywność leksykalno-semantyczna...* wnosi istotny wkład w rozwój językoznawstwa – ze względu na wprowadzenie nowej problematyki badawczej w obręb dialektologii historycznej, a przede wszystkim ze względu na nowatorstwo metodologiczne polegające na zastosowaniu metod kartografii lingwistycznej do historycznego materiału językowego. Również pozostałe aspekty działalności dra B. Osowskiego, tj. udział w życiu naukowym, doświadczenie dydaktyczne oraz aktywność organizacyjna i popularyzatorska i współpraca międzynarodowa zasługują na pozytywną ocenę i miano znaczącej aktywności naukowej. Wymienione wyżej osiągnięcia Habilitanta spełniają zatem wymagania ustawowe nakładane na osobę ubiegającą się o stopień naukowy doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

W związku z powyższym wyrażam jednoznacznie pozytywną opinię w sprawie nadania panu drowi Błażejowi Osowskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

Łódź, 12.11.2019 r.

/dr hab. Katarzyna Sicińska, prof. UŁ/

dr hab. prof. UŁ Katarzyna Sicińska
Uniwersytet Łódzki
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii
Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii
ul. Pomorska 171/173
90-236 Łódź

Łódź, 28.11.2019 r.

Wielce Szanowny Panie Dziekanie,

zgodnie z wystosowaną do mnie prośbą, na podstawie decyzji Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów, przesyłam recenzję dorobku naukowego dra Błażeja Osowskiego w trzech egzemplarzach komputeropisu. Dołączam również umowę oraz rachunek.

Z poważaniem

